

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Веселина Вълканова,
Факултет по журналистика и масова комуникация,
Софийски университет „Св. Кл. Охридски“

за придобиване на образователната и научна степен „доктор на науките“ в научна област 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Теория на журналистиката и медиите) с дисертационен труд на тема:

„Аудитория и журналистика. Социални и комуникационни промени в поведението на аудиторията и видовете журналистика”,

представен от Мария Александрова Попова, катедра „История и теория на журналистиката на Факултета по журналистика и масова комуникация

1. Представяне на докторанта въз основа на подадената документация

Доц. Мария Попова е щатен доцент в СУ „Св. Кл. Охридски”, Факултет по журналистика и масова комуникация от 2013 г. Преди това е била старши и главен асистент. Основните ѝ курсове са свързани с теорията на журналистика и с изкуство и медии. Мария Попова е доктор по социология от 2005 г. с дисертационен труд на тема: „Виртуалният човек. Социално-комуникационни особености“. Научните ѝ интереси са в областта на журналистиката, медиите, медийната теория, журналистическата теория, изкуствата и медиите.

2. Оценка на качествата на дисертационния текст

Предложеният за защита дисертационен труд е в обем от 465 страници и съдържа: увод, пет глави, заключение, библиография и приложение. Библиографията включва общо 363 източника, от които 209 на кирилица и 154 на латиница, включени са 4 таблици, 47 фигури и 19 изображения.

Авторефератът, приложен към документацията по защитата, е с обем 27 страници и следва съдържанието и структурата на дисертацията, като представя основната цел, предмета, обекта, хипотезите на изследването; резюмира съдържанието на основните структурни елементи; излага обобщите резултати от емпиричните изследвания и основните изводи; завършва с автопреценка на приносите. Обемът на автореферата е до известна степен недостатъчен да представи твърде пространната дисертация. Липсват обосновки на подхода,

структурирането и методологията, ограничения и уговорки, както и списък с публикациите на авторката, свързани с дисертационния труд. Като цяло авторефератът е адекватен на дисертацията, резюмира по същество съдържанието на главите и частите.

Актуалността и значимостта на поставения от Мария Попова научен проблем са извън съмнение. В радикално променения културен, но и социален, и технологически контекст на света настъпи нова реалност на общуване и информиране. Постмодерната ситуация е ситуация на краен релативизъм, на радикална откритост, на съмнение, ново съзнание, на съавторство, самообразование и самоорганизация, на еkleктика и фрагментарност, на популизъм и демагогия, на преднамерено подкопаване на репутацията на традиционните медии. Трибуната е на всекиго, всеки е автор, разпространител, коментатор и селекционер на информация, а авторитетите са развенчани, елитът отстъпва мястото си на масата, медиите не са вече единственият дистрибутор на новини и интерпретация и властелин на общественото мнение. „Хранителна среда“ в комуникациите намират нови образувания и центрове на полемика, новини, не-новини и фалшиви новини, пропаганда и манипулация.

Това е комуникационна ситуация, която ражда нови идеи, модели, нагласи и преосмисля традиционни представи, правила, нормативност в медиите и в социалния конструкт.

Настоящата дисертация е посветена на актуална и важна тема, свързана с комуникацията и медиите, където постепенно се променят ролите и влиянията, с акцент към аудиториите, които реагират динамично на променената парадигма на света.

Обръщането на фокуса на изследователя към аудиторията е напълно оправдан – в динамично променящия се социокултурен, технологичен, комуникационен контекст аудиторията придобива нови характеристики, профил, тя е участник, не просто получател на новини и интерпретации.

Затова и едно цялостно изследване върху съвременната аудитория и нейните специфики, породени от дълбоките трансформации в комуникациите и медиите не само запълва едно недостатъчно проучено у нас научно поле, но и надгражда теорията на комуникацията и медиазнанието с така важната страна на теорията и прагматиката на журналистиката за променения модел на медийното потребление, за новата природа на комуникацията и медийния разказ, за създаването на медийните съдържания и тяхната перцепция в дигитална среда. В този смисъл дисертацията определено добавя стойност към досегашните изследвания на медийните политики и практики.

В дисертационния труд са очертани конкретни цели, свързани с проучването на научния проблем, като сред тях основната цел е свързана със социалното и комуникационно поведение на „активната“ аудитория, която е съучастник в създаването и разпространението на съдържания, влияе върху оценката и репутацията на медията. При наблюденията, проучванията и анализа на обекта и предмета и при извеждането на научния проблем са отчетени както сложността на изследваната област, така и многоаспектността на съществуващите противоречия, свойства и отношения на обекта.

Аудиторията е централният научен проблем на дисертацията, стратифициран на подпроблеми, свързани с: трансформациите в поведението на реципиентите, типовете потребители, профила на активната аудитория; гражданското участие в медиите и гражданската журналистика и проучвания върху културата на участието в ситуация на конвергенция, с акцент върху гражданската журналистика в професионалните медии и алтернативните медии като медии на участието; пространно проучване върху формите на съучастие в медийните съдържания с анализ върху журналистика на участието, проучване върху ролята на професионалните и непрофесионалните журналисти; диалогичността и визуализацията в онлайн пространството през призмата на мултимедийната и мрежовата журналистика – до проблема за емоциите в медиите, конструктивната журналистика и журналистиката на решенията.

Новата конвергентна медийна среда, достъпът до различни платформи, формати, канали, онлайн комуникацията създават нова култура на медийно потребление, чиито ключови думи са участие, креативност, достъп, активност, реактивност. Това многообразие на подпроблеми, свързани с обекта, допълването на анализа върху ролята, моделите на поведение и трансформационните процеси в аудиторията с дълбочинни анализи върху актуалните проблематики на съвременната журналистика в дигитална среда и с многообразието на нови ситуации, феномени и, в крайна сметка, с нови типове журналистика свидетелстват за широкия поглед на Мария Попова върху обекта на дисертационния труд. То не е самоцелно, защото обогатява анализа и дава изходни точки за изследване на сложния културно-социален и професионален феномен гражданска журналистика, който се реализира чрез динамични и разнообразни форми, минава през различни канали и средства и работи в сложен контекст. С други думи, изследването на гражданското участие в медийния дискурс е от съществено значение за извеждане на новия профил както на аудиторията, така и на съвременната журналистика, за детерминиране на актуални култури на участието в конвергентна и много динамична комуникационна среда, затова и централното присъствие им в дисертационния труд е напълно оправдано и необходимо.

В разработката са демонстрирани много ярко професионалната рефлексия на доц. д-р Мария Попова и трайният ѝ интерес към научното поле, на което се е посветила, широки познания по изследвания проблем. Авторката безспорно владее обекта и е извършила сериозни проучвания върху предмета на изследване, тя е навлязла в дълбочина в него, като в същото време отчита динамичната социална среда, радикалните трансформации в комуникациите, в публиките, в рецепцията, в платформите и каналите за разпространение на информацията, в общностите и обществото като цяло.

За изпълнение на целите и поставените задачи Мария Попова е избрала подход, включващ теоретични, теоретико-емпирични методи за изследване като проучване на научни източници, наблюдение, сравнение, анализ, синтез, индукция, мониторинг, верификация и пр.

Проведени са три самостоятелни социологически изследвания, на чиято база е извършен мониторинг на гражданското участие в медиите, като за целта е използван методът

на контент анализа на медиите, медийния анализ на онлайн потребителите и комуникационното присъствие на медиите в социалните мрежи, наблюдение, анализ и синтез върху подбрана новинарска рубрика. Този изследователски инструментариум е допълнен от дълбочинно интервю с български журналисти от изследваните медии. Избраните методи на изследване са операционални спрямо предмета и обекта на дисертационния труд.

Библиографската осведоменост на автора е отлична, предложени са обзори на класически, нови и най-актуални източници по темата, проучени задълбочено и с внимание и представени добросъвестно. В този смисъл достоверността на теоретичния корпус, върху който се основават научните приноси, е извън съмнение.

Актуалността, значимостта и потенциалът на темата са експлоатират ефективно чрез избрания изследователски подход – на пръв поглед линейно изложените теории, възгледи, явления, типове и форми журналистика са проблематизирани и погледнати през научната парадигма на комуникационната теория, което задава стабилен теоретичен корпус на дисертацията. Регистрацията на явления и процеси се допълва от пълноценни анализи и връзки. Обобщенията в края на главите допринасят за ясното и категорично извеждане на анализите в тях, като подкрепят авторските постижения. Смятам, че авторски типологизации, модели и дефиниции в още по-голяма степен биха допълнили и разширили научните приноси на дисертационния труд.

До известна степен оскъдна и дисперсирана е информацията относно методологията на изследването, представено в четвърта глава – не стават ясни обхватът, изследваната съвкупност, методите, целта, подходът – количествен, качествен, процедурата, организацията, провеждането, обработката на получените данни, основания на представителността. Някои от въпросите, свързани с методологията, биват изяснявани при коментирането на резултатите от изследването, като например въпросът за обекта: *„Изследването включва континуум на новинарските онлайн медии, които най-често използват потребителски-генерирано съдържание.“* (стр. 297). Възниква въпросът: как е сформиран този „континуум“, на какво основание са подбрани изследваните медии, как е установено, че най-често използват потребителски-генерирано съдържание? Методологическата смътност на същностното изследване и липсата на описание на стратификационни методи на практика трябва да се преодолеят в една бъдеща монография, за да не остане съмнение в пълноценността му за доказване на определени хипотези.

Дисертационният труд е съобразен с композиционните изисквания към този тип текстове. Структурирането и ориентацията са недвусмислени, налице е кохерентност на глави и подглави, относително самостоятелните части са логически и смислово свързани, ясно открояеми са връзките, последователността, общите изводи и генерализации, които подчертават свързаността на частите.

Обемът на дисертацията надхвърля оптималния, има редица пространни описания, които могат да се оберат в по-компактна цялост – например на места теории и концепции, вече известни на науката, основополагащи и ясни, могат да бъдат артикулирани директно, без

пространно описание (като тези за онлайн журналистиката – стр. 283, и др. под.). Редуцирането на редица дескрипции би допринесло за преодоляване на на места учебникарското звучене на текста.

Дисертацията се чете с интерес и лекота, налице е стилова хомогенност и подчертана аналитичност. Стилът е ясен и стегнат, не се изпада в свръхцитиране, библиографията е точна и прецизна.

3. Приноси на дисертационното изследване

Дисертацията представлява принос към изследваната област. Основните констатации са пряко извлечени от практиката и се свързват с нея. Изследването и тезите са оригинални и авторски, Мария Попова е демонстрирала нива на критическо мислене към изследвания проблем. В дисертацията има емпирични изследвания с ясно заявен приложен ефект.

Приносни моменти на дисертацията:

- Трудът представлява цялостно и първо по рода си у нас представяне на сегментирането на аудиторията по критериална система, адаптирана за предмета от авторката;
- Направен е широк теоретичен обзор с критичен анализ върху водещите източници по темата;
- Изведени са значителните трансформации в съвременната журналистика и в аудиторията в променения социален и технологичен контекст;
- Очертан е новият профил на медиите, стъпващ върху участието, диалога, новия тип медиен разказ, повлиян и включващ разказите на реципиентите;
- Оригинални са изследването върху емоционалната страна на комуникацията и анализът върху медиатизацията на емоциите, базирани върху наблюдение на аудиторията и влиянието на социалните мрежи върху нея;
- Детайлно са проучени, дефинирани, открити, систематизирани новите типове журналистика, тук наричани „*варианти*“, възникващи през последните десетилетия: конструктивна журналистика и журналистика на решенията, мрежова журналистика, мултимедийна журналистика, гражданска журналистика, журналистика на участието.

4. Бележки и препоръки

- В бъдещ труд на авторката могат да бъдат включени по-широки и по-систематични съпоставки със световни практики, подходи и модели на поведение, идентифицирането на световни феномени и развития в онлайн

комуникацията, в това число създаване на медийно съдържание – такъв ракурс може да даде перспективи и гледни точки от Европа и света, които да се окажат операционални за извеждане на тенденции и обобщения по научния проблем.

- При формулирането на хипотезите трябва да се има предвид, че чрез тях не се изразяват прогностични идеи и не се предпоставят процеси. Хипотезата е въпрос, свързан с научния проблем. Освен проверими, хипотезите трябва да предполагат алтернативи. Т.е. хипотетичното говорене не е: *„медийните организации и журналистите като цяло трябва да възприемат аудиторията като съучастник в медийното производство“* (стр. 17), а дали това е така. По отношение на третата хипотеза, която констатира социални и комуникационни факти, следствие на процеси – активната позиция на реципиента води до появата на гражданска журналистика – това са самоочевидни процеси и следствия, които не би трябвало да са хипотетични в XXI век. Тук могат да се изчистят стилистични проблеми като: *„втората хипотеза твърди“* и др.
- На места са налице всекидневни изрази и фрази, които могат да бъдат заменени от научна терминология – напр. на стр. 18 се говори за *„познатото делене“* на журналистиката на качествена и масова. Става дума за таксономии, типологизации, класификации и т.н. и в крайна степен за точност, яснота и адекватност на научния дискурс към научната област. Препоръчвам да се избягват ненаучни изрази и фразеология като *„медийни играчи“*, *„пометени“*, *„ритуалите на медийното потребление“* и мн. др., в това число тропи и метафорика.
- Медийни теории се дефинират като *„интересни“*, в това число възглед на Жан Бодрияр (стр. 107), като *„интересни“* се квалифицират типове журналистика – направено е при колаборативната журналистика, *„интересни“* предимства са видени при гражданската журналистика (стр. 145), на 399 стр. се появяват и *„интересни“* изследователи. *„Любопитни“* тенденции са открити на стр. 299 и др. под. Подобен изказ е атипичен за научния дискурс, който е обективизиран и дистанциран от лични пристрастия и оценки.
- На места налице са тромава фраза, проблеми с изказа, които могат да бъдат редактирани, напр. *„Свърхпредлагането на негативни новини кара аудиторията да има изкривено чувство за риск“* (стр. 21). Незвучащи на български език изрази трябва да се избягват в бъдеща монография. Твърде често се използва русизмът *„проявления“* (в това число и в заглавия), както и тотализиращи изрази и фрази като *„изключителен“*, *„огромен“* и пр. Срещат се на места объркани и неточни фрази като *„Гражданската активност на онлайн потребителите рефлектира върху описанието на вариантите на гражданската журналистика“* (стр. 20) и др.

- Може да се обърне внимание на вътрешното структуриране – и в дисертацията, и в автореферата има абзаци, по-дълги от страница.
- Налице са десетки цитати и позовавания на Уикипедия.

5. Въпроси:

- Основната цел на дисертацията, както Мария Попова пише на стр. 15, е „*анализ на социалното и комуникационното поведение на активната аудитория*“, въпреки че темата на дисертационния труд е по-глобална. А какви са процесите на рецепция и трансформациите при неактивната или поне по-пасивна аудитория? В светлината на тенденциите на свръхперсонализация и новите функции, с които се натоварва комуникаторът – управление на дигиталната среда – не само създаване на съдържания, но и техният мениджмънт и маркетинг, оптимизация и наблюдение на потреблението и ефекта – до каква степен при оттеглянето на аудитория от медията идентифицирането на отлива на потребители и неактивни абонати води до по-активни действия за управление на аудиторията, например с използването на активността на кампании, събития?
- Въпрос към методологията на изследване на журналистиката на участието – защо са изследвани само телевизионни оператори, а не са включени други медии – преса, онлайн медии, радио оператори, агенции? Защо обхватът е стеснен до централните новинарски емисии, а периодът – до два месеца? Считате ли, че подобна ограничена извадка може да докаже изследователските хипотези? Не е ли необходимо по-широко проучване за получаване на нови факти, за да се изведат тенденции и за да бъдат потвърдени вече известни теории? Имате ли наблюдения за развитията по темата с журналистиката на участието на настоящия етап – 4 години по-късно?

6. Публикации и участия в научни форуми

Мария Попова е автор на 10 книги – самостоятелни и в съавторство, на десетки статии, студии и изследвания, публикувани в научната периодика и в научни сборници, с което са покрити изискванията чл. 5, т. 5 на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ за апробиране и оповестяване на резултатите от изследването.

Приложената справка за изпълнението на минималните национални изисквания по чл. 63, ал. 1, т. 4 и чл. 69, ал. 3. на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ за научната област Социални, стопански и правни науки в професионалното направление 3.5 Обществени

комуникации и информационни науки е точна и по този критерий доц. д-р Мария Попова отговаря на изискванията за придобиване на научната степен доктор на науките.

7. Заключение

В дисертацията са демонстрирани широки и задълбочени проучвания по научната дисциплина, изследователска култура и безспорни познания по изследвания терен, които, заедно с изведените по-горе приноси моменти на изследването, ми дават основания **да подкрепя присъждането на научната степен „доктор на науките“** в научна област 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Теория на журналистиката и медиите) на Мария Александрова Попова за дисертационния ѝ труд на тема: „Аудитория и журналистика. Социални и комуникационни промени в поведението на аудиторията и видовете журналистика“.

Рецензент: проф. д-р Веселина Вълканова

Дата: 7.7.2022 г.